J. BOSBOOM.

70 TEEKENINGEN

en STUDIES

UIT DE

Verzameling H. W. MESDAG

te 's GRAVENHAGE.

Uitgave van W. VERSLUYS, Amsterdam.

JOHANNES BOSBOOM.

GEBOREN 1817. — OVERLEDEN 1891.

De teekeningen van Bosboom in de verzameling Mesdag zijn 73 in getal en behooren niet tot het door hem geschonken museum. Daar nu de toekomst van deze verzameling onzeker is en men in al deze studies voor de kennis van Bosboom zooveel interessant materiaal bijeen vindt, dacht het mij raadzaam dit alles in een reproductie-uitgave bijeen te brengen, en mocht ik hiertoe de welwillende toestemming van den Heer en Mevrouw Mesdag ontvangen, waarvoor hier een woord van dank betuigd zij.

De waarde van Bosboom als teekenaar is buitengewoon, men kan zeggen dat hij onder de grootsten behoort die in spontanen drang hun emoties getracht hebben te objectiveeren. Daarom is zijn werk, vooral uit zijn laatsten tijd, verwant aan teekeningen van Rembrandt, met wiens teekeningen het den zoo geheel onverwachten opzet gemeen heeft. In andere schilders van de 17e eeuw zou men geen vergelijkingspunt met hem kunnen vinden, zij zijn allen veeleer al te nuchtere portrettisten van de werkelijkheid, alleen met uitzondering van Pieter Saenredam die innerlijk ook iets anders wilde. In de 19e eeuw is er m. i. geen tweede geweest, die beter dan hij den bouw van kerken begrepen heeft. De weidschheid der architectonische structuur was hem lief, meer van zijn gevoel uit dan om het begrijpen van verschillende bouwsystemen, de groote verhouding van breed tegen elkaar staande vlakken met de rijke verlichtingsgelegenheid die zij verschaffen; dat was wat hem er in aantrok.

In het begin van zijne kunst ziet men dat alles nog aarzelend gegeven, hij blijft de werkelijkheid nog tamelijk op den voet volgen, tot hij dan van lieverlede breeder wordt en in zijn rijper tijd tot die volle ontplooiïng komt die wij in de machtigste zijner werken aantreffen. Wel is het verrassend te zien hoe in zijn schilderwerk die ontwikkeling minder vlug gaat en meer achterna komt, maar dit kan men uit deze reproducties niet nader bepalen, en zullen wij dus volstaan met alleen van de in deze verzameling voorkomende gedateerde teekeningen nog een en ander toe te lichten.

Twintig van deze teekeningen zijn gedateerd van 1837—1880. Jammer genoeg is er tusschen 1852 en 1880 geen enkele gedateerde, juist uit deze periode zou er zooveel van overgangen waar te nemen zijn. Van de negentien eerste gedateerden zijn veertien gevallen uit kerken en kloosters beneden de Maas, dus uit Katholieke kerken; pas later schijnt Bosboom meer voor het sobere van Protestante kerken te zijn gaan voelen.

Gedateerd van 1837 is een intérieur uit de St. Jacques te Antwerpen, werk van een twintigjarige, waarin een voor dezen leeftijd buitengewone vlugheid en juistheid van waarnemen zich openbaart. De lijnen bewegen zich hier reeds met een meesterlijke losheid, de kansel staat hier reeds met een zoo vlugge vaardigheid tegen de voorste kolom, dat men niet anders denken kan of er moet reeds een studie van eenige jaren zijn vooraf gegaan. Interessant is hier ook te zien hoe er in de distributie der figuren reeds zekere losheid begint te komen, en hoe eenigszins een gevoel voor fijner atmosfeer in den achtergrond zich begint te openbaren.

Van 1837 is een tweede teekening, een paar huizen uit een Belgische stad met een figuurtje er voor, No. 45. Hierin uit zich de liefde voor oude huizen van die dagen, ze zijn, hoewel tamelijk zelfstandig, toch eenigszins onder invloed van de Romantiek gezien. Er is nog iets globaals en zoetigs aan, het mist nog de meer breede hardheid en vastheid die in later werk zit, wat men vooral in de nog losse ijzeren hekjes aan de beide trapjes kan zien.

Een intérieur van de St. Jan te 's Bosch is van 1839, No. 21. Hier is de hoogte van de kerk en de dommelende atmosfeer in de ruimte der zijschepen uitgedrukt, ook is er een fijnere slankheid in de preekstoel met de hooge Renaissance baldakijn. De figuurtjes om de preekstoel heen beginnen reeds een

groep te vormen en toonen hier een begin van die aardige stoffeering die in zijn latere werken zoo ruim en rustig wordt.

Uit de veertiger jaren zijn 12 teekeningen, daarvan lijken mij de N°s 4, 20 en 61 de besten. Een preekstoel in barock-stijl uit de kerk te Mechelen stelt N°. 4 voor, een op slierige virtuositeit van lijnen belust schilder vond hier in deze vorm-exuberante preekstoel een heerlijk veld om zijn weelde-zin voor lijnen te uiten. Met een bijzondere speelsche vaardigheid is hier het karakter van zoo'n barock werk geuit, zoodat men lichtelijk geneigd is door BOSBOOM meer de schoonheid van zoo iets te gaan zien. Maar ook de kolommen er achter zijn met spitse rankheid van lijn er op gezet, en de heiligenbeelden aan de kolommen zijn prachtige voorbeelden van losse meesterlijkheid. De twee geknielde monniken links doen hierin wat onbeholpen en lijken er wat te opzettelijk in gezet.

Meer een fijner nuanceering van kleurgevoeligheid in teekening uitdrukkend, is een orgel in de kerk te Purmerend van 1843 N°. 61. Hier is opmerkelijk hoe de veelvuldigheid van allerlei détailvormen in het orgel tot een grooter eenheid gebracht wordt. Van een fijn raffinement van lijn getuigt hier het neerhangende kroontje met de werkelijk strakke uitdrukking van het ijzer waar het aan hangt. De uitdrukking van grootheid en hoogheid van het gebouw waartegen de deuren, banken en figuren klein doen zonder als miniatuur dingen aan te doen, is in zeer werkelijke verhouding gegeven. Men voelt dat de grootheid hier niet opzettelijk gezocht, maar uit een rustig beschouwen spontaan gegroeid is.

De Hooglandsche kerk te Leiden van 1849, N°. 20 is van een weidsche breedheid van teekening die in de toenmalige kunst wel een verrassend effekt gehad moet hebben. Hier is reeds geheel de compositiewijze en soberheid van opvatting die zijn latere werk karakterizeert. Vooral is hier nogal een zeer sterk verschil waar te nemen met N°. 21 van 1839, waarin alles nog wat gepakter en zwaarder en de figuren vooral nog niet zoo ruim in het geheel gedacht zijn.

Van 1850 zijn twee teekeningen uit de kerk te Calcar, de nummers 10 en 60, beiden van voor BOSBOOM te lossen aard, met te groot gebrek aan vastheid in de teekening; zij behooren tot de minst interessante teekeningen in dit album. Veel completer is de teekening van de abdij van Villiers, uit denzelfden tijd. Hier vindt men een als massa geziene ruïne, in vol aangegeven waarden van zware tonaliteiten, dieper kleuren in het vergrijzende wit der muren, schaduwen die met alle kracht een fijnheid houden vooral in de zijmuren van het wijkende langschip. Maar ook de wijze waarop BOSBOOM hier voor een rustiger afsluiting van den voorgrond gezorgd heeft, wijst er op hoe hij hier meer dan een schets op het oog had; als geheel geeft deze teekening dan ook reeds een bevredigenden indruk, er zit een samenhang in, die geen onderdeel te veel afzonderlijk doet voelen, en zelfs de stoffage der vier figuurtjes geheel ongemerkt in zich opneemt. Toen BOSBOOM dit maakte moet hij reeds een vrij zeker gevoel gehad hebben van wat hij in zijn leven tot stand wenschte te brengen.

Een kloosterkoor met orgel waarachter een monnik zit te spelen en een de klok staat te luiden is van 1852, en in de vijftiger jaren door BOSBOOM meermalen in olieverfschilderijen en aquarellen behandeld. In die latere werken vindt men dan meestal meer rust en harmonie in het geheel dan in dit, vooral in het orgel waarvan de kast hier nu niet al te klaar en groot van bouw gegeven is. Aardig lijkt mij hier nog te wijzen op het arrangement in den voorgrond waar in beide hoeken een zorgvuldige aanvulling van de leege ruimte met stilleven van boeken en standaard gegeven wordt.

Met al de tot nog toe besproken prenten, die toch allen de gemeenschappelijkheid van zijn vroege, ernstig de dingen volgende, techniek bezitten, vormt de eenige, later gedateerde N°. 3 van 1880 een nog al groot kontrast. Hier is in een direkt spelende, het gevoel naloopende lijn, schijnbaar nonchalant het geheel in elkaar gezet. Een meesterschap van bijzonderen aard is hiertoe noodig, want zou niet de vastheid van een stellige studie hieraan ten grondslag liggen, dan zou het geheel wiebelig en onvast zijn, zou alles meer aan elkaar hangen dan in soliede verband tot elkaar begrepen zijn. Wat is hier in tegendeel alles groot en ruim, hoe moet men bewonderen dat BOSBOOM zoo de groote vorm uit de dingen te halen wist. Men zie eens met wat een eenvoud hij zoo'n schoorsteen met een breed er op staand bord met wapen in zoo ruime lijn heeft weten te geven. Een armluster die er voor uitsteekt is met één lijn gezet die geen tijd tot bedenken meer toelaat, alles is in de direkte drift van het oogenblik geheel spontaan gedaan. Met hoe weinig hij in de figuurtjes iets weet uit te drukken, kan onze bewondering gaande maken, vooral hoe in de voorsten nog even gevoelig uitgedrukt is dat zij naar den achter de tafel zittenden man staan te luisteren. Tegelijk voelt

men hierin een warmte en gloed van kleur die hierin alleen in de besten der Impressionisten en REMBRANDT haars gelijke vindt. Zeker is dit nog niet een der meesterwerken van BOSBOOM, maar zoover dit een schets is, vindt men hierin toch wel de geheele openbaring van zijn weidsche grootheid van ruim en klaar de dingen waarnemen, die hem in zijn rijpsten tijd eigen is.

Zoo mogen deze schetsen en teekeningen in ruime mate bijdragen het inzicht in zijn kunst te versterken, en zijn groote macht als teekenaar steeds meer te bevestigen.

H. P. BREMMER.

INHOUD.

De reproducties zijn allen direkte opnamen, zonder eenige retouche.

De maten zijn in centimeters opgegeven.

1. **Kerk te Haren.** Aquarel, 48—38. Geteekend onder rechts: Kerk te Haren, prov. Groningen. J. B.
2. **Kerkintérieur.** Sepiateekening. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM.
3. **Raadskamer te Naarden.** Zwartkrijt op grijs papier 28—21. Geteekend onder links: J. B. Naarden. 80.
4. **Preekstoel in de kerk te Mechelen.** Sepiateekening, 43—32. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM, onder links: Gen. 3—15 Malines. 1842.
5. **Synagoge.** Sepiateekening, 40—32.
6. **Kloosterkeuken.** Luchtig gekleurde schets, 41—58. Geteekend op aanrecht links: Utrecht. BOSBOOM.
7. **Kerkintérieur.** Waterverfteekening 33—25. Geteekend onder links: J. BOSBOOM.
8. **Oost Poort te Delft.** O.-I. inktteekening, 35—27. Geteekend onder links: Oost-Poort Delft. J. B.
9. **Intérieur Synagoge?** Sepiateekening 27—34.
10. **In de kerk te Calcar.** Sepiateekening 55—39. Geteekend onder links: Calcar, Juni 50. — J. BOSBOOM.
11. **Kerk te Hoogstraeten.** Sepia met O.-I. inkt 47—36. Onder links half afgesneden: Hoogstraeten.
12. **Boerendeel.** Aquarel 38—54. Geteekend onder rechts: J. B.
13. **Kerkportaal te Maastricht.** Waterverfschets 44—33. Geteekend onder links: Maastricht 1848. J. B.
14. **In St. Jacques te Antwerpen.** Sepia met O.-I. inkt 47—40. Geteekend onder links restant van handteekening, rechts: St. Jacques Antwerpen. 1837.
15. **Stadspoort.** O.-I. met een paar veegen rood, 41—53. Geteekend onder rechts: J. B.
16. **Gezicht in kerk te Gouda?** Sepiateekening, 29—39.
17. **Gezicht in Gothische kerk.** Zwart krijt met een enkel rood kleurtje, 39—22. Geteekend boven links: J. BOSBOOM, 1844.
18. **Grafmonument in de Kerk te Breda.** Waterverfteekening, 49—40.
19. **Kerk te Breda.** Sepiateekening, 40—32. Geteekend onder rechts: Kerk Breda, teekening J. B.
20. **Gezicht in Hooglandsche kerk te Leiden.** Potlood met O.-I. inkt en enkele veegen geel en blauw, 43—34. Geteekend op grafsteen voorgrond midden links: Hoogl. kerk te Leiden. J. B. 49.
21. **Om de preekstoel.** Aquarel 41—30. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM, 's Bosch 1839.
22. **Intérieur Bakkenessekerk te Haarlem.** Sepiateekening, 36—54.
23. **Deel van kerk ingericht tot catechisatiekamer.** Potloodteekening, de lijnen met inkt opgehaald, 30—39.
24. **Ruïne van de abdij te Villiers.** Zwartkrijt met waterverf, 46—33. Geteekend onder links: Villiers J. BOSBOOM 50.
25. **Intérieur Bakkenessekerk te Haarlem.** Sepiateekening, 61—50. Geteekend onder links: Bakkenessekerk, Haarlem. J. B.
26. **Sakristei te Mons.** Sepiateekening, 36—51. Geteekend onder links: in de sakristi St. Vaudru à Mons 48. Onder rechts: J. BOSBOOM. Boven rechts: Meerbeeke près de ...... Alost.
27. **Kerkintérieur.** Sepiateekening, 46—37.
28. **Kerk te Leuven.** Sepiateekening, 51—42. Geteekend onder links: Leuven 1845. J. BOSBOOM.
29. **Intérieur kerk te Hattem.** Sepiateekening, 52—38. Geteekend onder links: J. B. Kerk te Hattem.
30. **Hooglandsche kerk te Leiden.** Sepiateekening, 49—39. Geteekend onder links: Hooglandsche kerk, Leiden. J. B.
31. **Kerk te Breda.** Sepia met een enkel vlekje kleur, 62—47. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM. — Breda 43.
32. **Weeskamer te Delft.** Aquarelschets, 33—49.

33. **Portugeesche Synagoge.** Waterverfteekening, 44—37. Geteekend onder links: Amsterdam, J. B. 50.
34. **Kloosterkerk.** Sepiateekening, 66—42. Geteekend onder links: J. BOSBOOM. 1852.
35. **Kerk te Nijmegen.** Sepiateekening, 51—36. Geteekend onder links: Nijmegen, rechts: J. BOSBOOM.
36. **Poortje te Arnhem.** Sepiateekening met licht blauw en rood, 49—38. Geteekend onder rechts: in Arnh... J. B.
37. **Gedeelte van de kerk te Overschie.** Aquarelschets 48—38. Geteekend onder links: Overschie 1843. — J. BOSBOOM.
38. **Gezicht in de St. Servaas te Maastricht.** Sepia met een enkel tikje blauw en rood, 41—31. Geteekend onder links: Maastricht.
39. **Intérieur van de kerk te Gouda.** Potlood met sepia, 27—38. Geteekend onder links: Gouda, BOSBOOM.
40. **Kerkeraadskamer te Alkmaar.** Potlood, enkele lijnen met inkt opgetrokken, 33—47. Geteekend onder links: Kerkeraadskamer te Alkmaar.
41. **Orgel, in kerk.** O.-I. inkt met sepia, 45—36. Geteekend linker helft onder: Malines, BOSBOOM. 1842.
42. **Intérieur van kerk te Leuven.** Sepiateekening met een enkele veeg geel en blauw, 53—41. Geteekend onder links: Leuven, 1845. J. BOSBOOM.
43. **In de groote kerk te 's Gravenhage.** O.-I. inkt teekening, 60—50. Gemerkt onder links: J. B.
44. **Kerkintérieur.** Aquarel 36—25. Geteekend onder links: J. BOSBOOM.
45. **Huizen in Belgische stad.** Aquarel 41—28. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM. 1837.
46. **Kerkintérieur.** Sepiateekening met O.-I. inkt, 42—58.
47. **Koestal.** Sepiateekening met een enkel tikje geel in de achtergrond, 21—32. Geteekend onder links, iets naar 't midden: J. BOSBOOM.
48. **Nieuwe kerk te Delft.** O.-I. inkt, zwartkrijt en hier en daar sepia, 46—36. Geteekend onder links: Delft. J. BOSBOOM. 49. Rechts: in 't koor van de nieuwe kerk te Delft.
49. **Kerkintérieur met figuren.** Potloodteekening, hier en daar de lijnen met inkt opgehaald, 30—41.
50. **Intérieur van een hall.** (Hierbij zij opgemerkt dat deze reproductie even accuraat behandeld is als de anderen en dus geen misdruk is, maar het origineel ook in dezen vagen staat van aanzet verkeert.) Sepiateekening met een enkele veeg geel, 22—31.
51. **Barockaltaar.** Sepiateekening met een enkel tikje geel, 63—55. Geteekend onder rechts: St. Jacques, Anvers. J. BOSBOOM. 1842.
52. **Oude kerk te Amsterdam.** Sepiateekening, 41—31. Geteekend onder links: Oude kerk te Amsterdam.
53. **Hall in het raadhuis te Hattem.** Sepiateekening met terre de Sienne, 34—50. Geteekend onder links: J. B., onder rechts: in 't raadhuis te Hattem,
54. **Consistorie kamer te Alkmaar.** Sepiateekening met enkele veegen rood en geel 40—56.
55. **Kerkintérieur.** Zwart krijt op geel papier met in de figuurtjes een enkel tikje rood. Geteekend onder rechts: Cöln 36—29.
56. **Orgel in kerk.** Aquarel spaarzaam met kleur, 45—34. Geteekend onder rechts: J. B., onder links: Rouen S. Maclou (Maclise).
57. **Kerk te Alkmaar.** Sepia met O. I. inkt, 48—37. Geteekend onder rechts: kerk te Alkmaar, J. B.
58. **Kerkintérieur.** Sepiateekening, 28—38.
59. **Gezicht in de groote kerk te Haarlem.** Potloodteekening hier en daar de lijnen met inkt opgehaald, 55—44. Geteekend onder rechts: Groote kerk J. B., Haarlem.
60. **Doop in de kerk te Calcar.** Aquarel, 47—36. Geteekend onder rechts: Calcar, 1850.
61. **Orgel in de kerk te Purmerend.** Potloodteekening met enkele kleuren, 43—33. Geteekend onder links: Purmerend, J. B. 43.
62. **Atelier van Bosboom.** Aquarel, 38—27. Geteekend onder rechts: BOSBOOM.
63. **Gezicht in het dwarsschip van een kerk.** Potloodteekening op geel papier, 21—27. Onder rechts iets van handteekening: J. B.
64. **Kerk te Alkmaar.** Zwart krijt teekening, 46—40.
65. **Boerendeel.** Sepiateekening op geel papier, 35—52. Geteekend onder rechts: N. Loosdrecht, teekening J. B.
66. **Intérieur van Synagoge.** Sepia met een enkel tikje geel en blauw, 40—31.
67. **In aanbouw zijnde watertoren.** Aquarel, 46—34. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM.
68. **Bakkenessekerk te Haarlem.** Sepiateekening, 28—44.
69. **Gezicht in het zijschip van een kerk.** Sepia met O. I. inkt, 50—37. Geteekend onder rechts: J. BOSBOOM.
70. **Kerkintérieur.** Waterverfschets, 33—23. Geteekend onder rechts: J. B.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

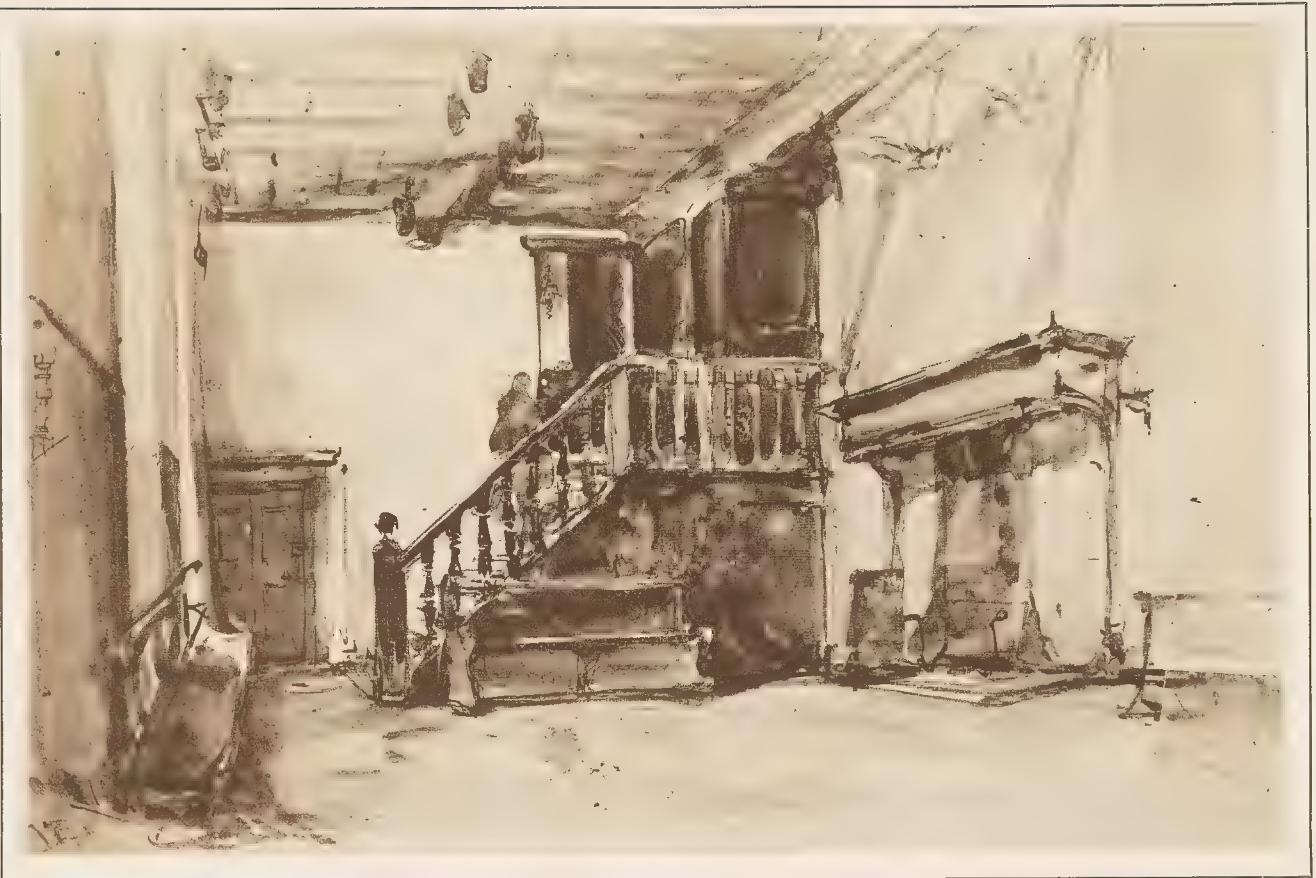
J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

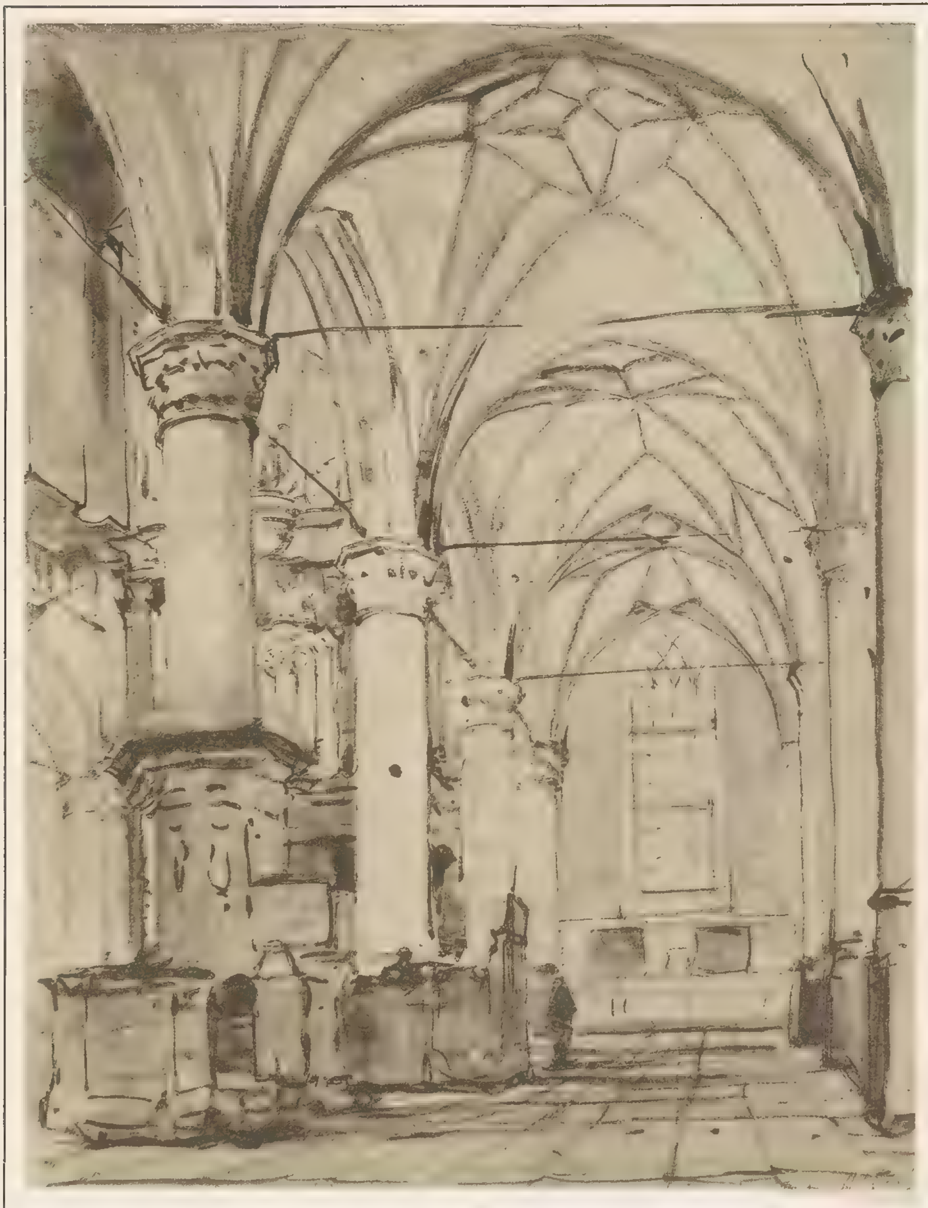
J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

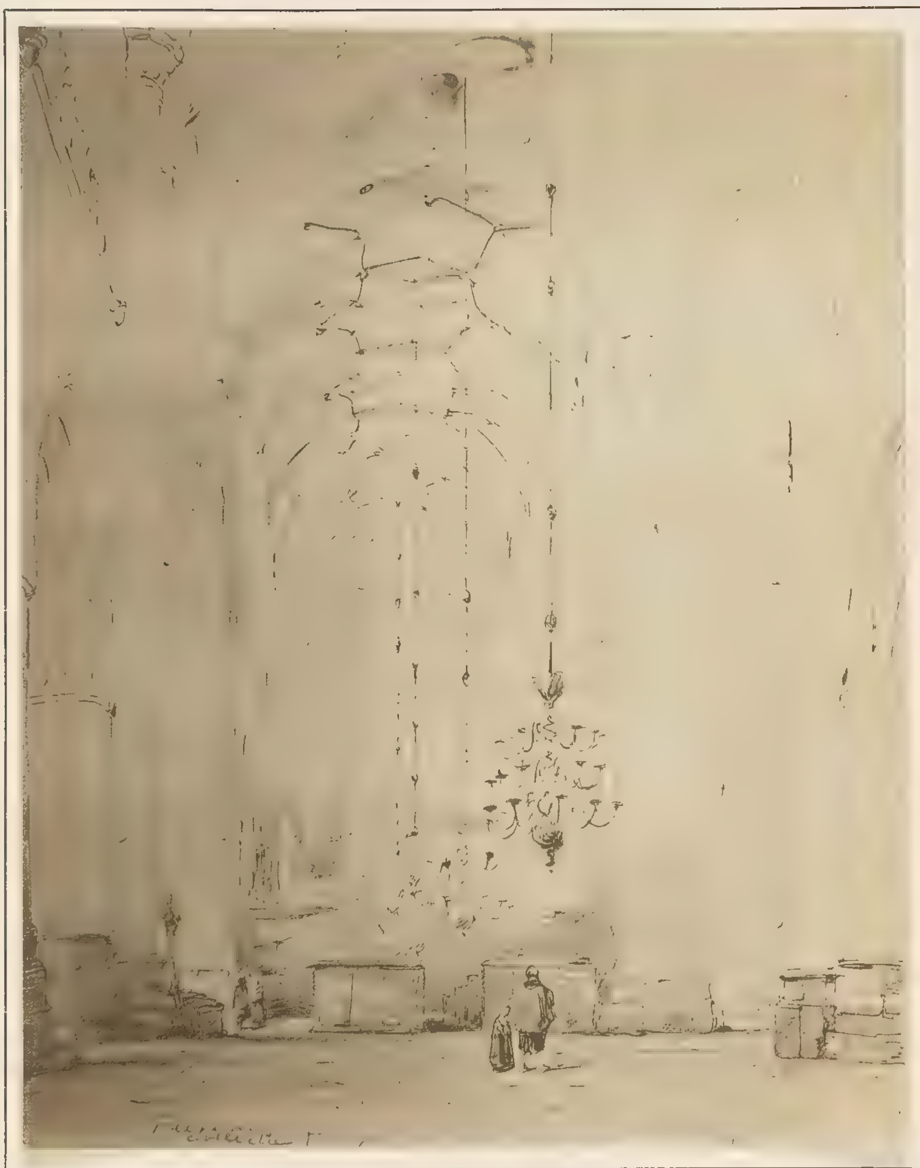
J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

 Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

J. BOSBOOM.

Uitgave van W. Versluys, Amsterdam.

J. BOSBOOM. *Druk van Versluys & Scherjon, Utrecht.*

J. BOSBOOM.

Druk van A. L. Versluys -- Amersfoort.

J. BOSBOOM.

Druk van A. L. Versluys — Amersfoort.

J. BOSBOOM.

Druk van A. L. Versluys - Amersfoort.

